Christian Axboe Nielsen, Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia (Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2014), 388 str.

Grgić, Stipica

Source / Izvornik: **Časopis za suvremenu povijest, 2015, 47, 209 - 212**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:209623

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

ateisti. Njima ideja samostalne hrvatske države nije bila bliska. Nadalje se u knjizi ističe da su službene veze bilo s ustašama bilo s vojnim predstavnicima okupacijskih vlasti, Nijemcima ili Talijanima, crkveni predstavnici održavali i zbog niza praktičnih razloga. Jedan od njih bio je i pokušaj zaštite hrvatskoga/katoličkoga stanovništva, osobito od "himdbenoga saveznika", Kraljevine Italije. Autorica naglašava da Biskupska konferencija i nadbiskup Stepinac ne prihvaćaju "krajnju nacionalističku politiku" koja se kosila s "katoličkim moralnim principima", a očitovala se u progonima nehrvatskoga stanovništva (Srba, Židova i Roma). "Brak iz računa", kako ga naziva autorica, između Katoličke crkve i predstavnika ustaškoga režima razlog je što se hrvatsku Katoličku crkvu u desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata "surovo kritiziralo". Osobito joj se spočitavao izostanak "izravnijega djelovanja", koje se, smatra autorica, i ne može očekivati od crkvene institucije. Predstavnici Katoličke crkve prosvjedovali su u privatnim susretima s državnim dužnosnicima, u propovijedima, odlukama biskupskih konferencija i na druge načine. "Provociranje" otvorenih sukoba protiv autoritarne vlasti u ratnim uvjetima, praćenim općom nesigurnošću i bezakonjem, moglo je Crkvi oduzeti utjecaj koji je imala u društvu – koji je koristila i za pomoć žrtvama i progonjenim skupinama u NDH – te ojačati položaj partizana i četnika. Beskompromisnost Katoličke crkve vezano uz opstanak samostalne hrvatske države više ju je zbližila s "ustaškom diktaturom", a u velikoj mjeri udaljila od poslijeratne ateističke jugoslavenske "komunističke federacije".

Knjiga je napisana na osnovi brojnih arhivskih izvora (Centralni državni arhiv i Diplomatski arhiv Ministarstva vanjskih poslova u Sofiji; Hrvatski državni arhiv i Nadbiskupski arhiv u Zagrebu; Arhiv Jugoslavije i Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije u Beogradu; National Archives and Record Administration u Washingtonu i dr.), objavljenog arhivskog gradiva, tiska te brojne znanstvene, memoarske i publicističke literature. Dobro poznavanje jezika omogućilo je povjesničarki Ognjanovoj proučavanje ne samo literature objavljene u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini nego i arhivskoga gradiva. Takav je pristup bitno izdvaja od drugih stranih istraživača, koji su svoje radove pisali većinom na temelju popularne i memoarske, u manjoj mjeri i znanstvene literature, a arhivsko gradivo u pravilu nisu ni mogli pogledati ili ga razumjeti.

MARICA KARAKAŠ OBRADOV

Christian Axboe Nielsen, *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia* (Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2014), 388 str.

Krajem 2014. iz tiska je izišla knjiga *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*. Ova je monografija rezultat višegodišnjega truda autora da rasvijetli priču oko jedne od nama bliskih diktatura. Christian Axboe Nielsen rođen je 1973. godine. Završivši prvostupanjski studij političkih znanosti te njemačkoga jezika i književnosti na Sveučilištu Washington u St. Louisu, nastavio je studij na Sveučilištu Columbia u

New Yorku, gdje je 2002. i doktorirao s temom *One State, One Nation, One King: The Dictatorship of King Aleksandar and His Yugoslav Project 1929–1935*, koja je zapravo prerađena i objavljena upravo pod naslovom *Making Yugoslavs*. Nielsen se još tijekom studija opredijelio baviti međunarodnim odnosima, s posebnim naglaskom na pitanje ljudskih prava i jugoistočnu Europu. Zbog tih je afiniteta jedno vrijeme bio stalni stručni suradnik Ureda tužitelja Međunarodnoga suda za ratne zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije. Od početka 2008. zaposlen je u Institutu za povijesne studije Sveučilišta u Aarhusu, gdje se bavi prošlošću jugoistočne Europe.

Making Yugoslavs vraća nas u doba Kraljevine Jugoslavije na vrhuncu nastojanja da se stvori jedinstvena južnoslavenska cjelina. Razdoblje je to Šestosiječanjske diktature, koje je došlo nakon početnih deset godina zajedničkoga života u Kraljevstvu odnosno Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, obilježenih jakom političkom, ali i općom društvenom i ekonomskom krizom. U takvu okruženju kralj Aleksandar Karađorđević odlučio je 6. siječnja 1929. uvesti diktaturu i započeti s onim što će se pokazati kao neuspješni višegodišnji nasilni eksperiment izgradnje državnoga i nacionalnoga jedinstva u multietničkoj državnoj zajednici.

Nakon uvoda, u prvom dijelu knjige, podijeljenom na dva poglavlja ("National Ideology and the Formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes" i "'A Tribal and Parliamentary Dictatorship': The 1920s in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes"), autor nas ukratko upoznaje s time što je pojam jugoslavizma i zajedničke države značio prije Prvoga svjetskog rata Slovencima, Hrvatima i Srbima. Pritom polazi od pretpostavke da su ta tri naroda imala od XIX. stoljeća izgrađivanu nacionalnu svijest kao i političke stranke koje su željele ostvariti svoje raznorodne projekte. Nakon stvaranja južnoslavenske države pokazalo se da su sve više dolazile do izražaja socioekonomske nejednakosti u državi i neslaganja o dugoročnim ciljevima njezina razvitka. Nielsen pritom najviše pozornosti posvećuje 1928., kao godini preludija diktature, u kojoj su sve slabosti postale još izraženije na političkoj i (među)nacionalnoj razini, što je kulminiralo atentatom na zastupnike HSS-a u Narodnoj skupštini. Iako jasno osuđuje centralizam, autor je pokazao i zrelu dozu kritičnosti prema svim političkim akterima tijekom 1920-ih, pa i prema HSS-u. Njegov je zaključak da je svim strankama nedostajala jasna vizija vođenja dugoročne politike i doza političke zrelosti. One do samoga kraja 1928. nisu odustajale od oštre retorike. Nielsen smatra da se time samo produbljivao međunacionalni sukob te onemogućivao međusobni iskreni dijalog stranaka.

Iduće poglavlje, "Cutting the Gordian Knot: The Dictatorship's First Year", uvodi nas u samu diktaturu. Primjenjujući kronološko-tematski pristup, autor započinje sa samim proglašenjem diktature 6. siječnja 1929., nastavljajući s opisom njezine izgradnje u istoj godini. Pritom kaže da je novom režimu dobro došla potpora koju je kralju nakon atentata dao Stjepan Radić, zatim njegov zamjenik na čelu HSS-a Vladko Maček ("lajbek je raskopčan"), ali i mnogi obični građani koji su s radošću očekivali dolazak novoga doba koje su vladar i njegova nova vlada najavljivali u prvim danima. Iako su neki pritom izjednačavali vladara s Aleksandrom Makedonskim i njegovim rezanjem gordijskoga čvora, u nastojanju vladara i njegova kruga da doista uklone međuetničko i međuvjersko nepovjerenje te apatiju očiti su bili nedemokratski i često nasilni postupci (npr. zabrana djelovanja svih dotadašnjih političkih stranaka i društava s nacionalnim predznakom, nova upravna podjela države koja je negirala nacionalne

posebnosti i historijske kontinuitete). Nielsen zaključuje da je režim odlučio utvrđivati svoj položaj i na ideološkoj razini, očekujući da će transformaciji svih građana k jugoslavenskom identitetu pomoći na primjer takozvane poklonstvene deputacije običnih građana vladaru te stara i nova prorežimska društva, poput *Jadranske straže* ili *Sokola Kraljevine Jugoslavije*, koji je od 1929. trebao zamijeniti "plemenska" sokolska društva. Režim je očekivao da će se nacionalni duh izgraditi i proslavama državnih blagdana, što se pokazalo kontraproduktivnim jer su te proslave vlasti često nametale nezainteresiranim građanima, a i mnoge od njih počivale su na pogrešnim temeljima. Kao primjer spominje napore da se proslava Dana sv. Save pretvori u opći nacionalni blagdan. Ipak, i rimokatolicima i muslimanima činilo se da im se pod krinkom toga "borca za jugoslavenstvo" nameću pravoslavlje i srpstvo. I Srbima je "prepakiravanje" sv. Save iz srpskoga u jugoslavenskoga sveca bilo jednako odbojno, tim više jer su vlasti počele inzistirati na tome da se u školskim proslavama Dana sv. Save njega uopće ne spominje kao oca srpskoga pravoslavlja.

I u iduća dva poglavlja, "Nationalist Workers of Yugoslavia, Unite! Moulding Yugoslavs, January 1930 – September 1931" te "Policing Yugoslavism: Surveillance, Denunciations, and Ideology in Daily Life", autor nastavlja priču o izgradnji južnoslavenskoga državnog i nacionalnog jedinstva do 1931. godine. U tom je razdoblju režim nastojao proširiti svoju bazu te suzbiti nezadovoljstvo – silom (micanjem istaknutih političkih oponenata), ali i drugim metodama, npr. uključivanjem u vladu nekih otpadnika od HSS-a, pomaganjem prorežimskoga seljačkog pokreta bivšega potpredsjednika HSS-a Dragutina Karla Kovačevića ili stavljanjem na čelo islamske vjerske zajednice "svojega čovjeka", Ibrahima Maglajlića. Istodobno Nielsen uočava da se intenzivirao rad i Jadranske straže i Sokola Kraljevine Jugoslavije. U svim tim naporima autor ipak vidi da ni samim "nacionalnim radnicima" nije bilo jasno kako da rade na onome za što ih je režim bio opunomoćio. To je, treba se složiti s Nielsenom, proizlazilo iz toga što ni režimski vrh nije imao jasnu viziju kako ostvariti državno i nacionalno jedinstvo te što je ono uopće.

U šestosiječanjskoj svakodnevici autor vidi jasan princip policijskoga i drugog nadzora nad "raspoloženjem naroda". Dosta pozornosti posvećuje državnom aparatu zaduženom za otkrivanje raspoloženja naroda, poput Centralnoga presbiroa, ali istodobno ističe i niz sitnih primjera, dobrim dijelom iz hrvatskih krajeva, iz kojih je vidljivo da je režim zahtijevao da građani, osobito državni službenici, aktivno i oduševljeno sudjeluju u radu prorežimskih institucija i društava. Možemo se složiti sa zaključkom da je režim, koji je nastojao kontrolirati gotovo sve aspekte svakodnevice, izjednačavao svoj opstanak s opstankom države, smatrajući pritom mnogo toga oporbenim djelovanjem i prijetnjom svojem održanju.

Poglavlje "The Return of the 'Democracy': September 1931 – October 1934" Nielsen započinje pričom o povratku lažne demokracije nakon vladareva proklamiranja Rujanskoga (oktroiranog) ustava 1931. godine. Nakon toga su održani i parlamentarni izbori po novom zakonodavstvu, na kojima je režim dopustio da se kandidiraju samo njemu odani ljudi, ograničavajući i dalje svim sredstvima oporbeno djelovanje. Tek je nakon toga stvorena jedinstvena režimska stranka (JRSD, poslije JNS). Zbog nejasnih ideja o tome što je jugoslavizam, ubrzo će u vladi i Skupštini doći do razmimoilaženja i stvaranja disidentskih grupa (npr. Narodnoga seljačkog kluba), ali i sve jačega otpora. U konačnici će sam tvorac jugoslavenskoga eksperimenta, kralj Aleksandar, u listo-

padu 1934. biti ubijen, čime će nestati i jedan od rijetkih vezivnih elemenata samoga jugoslavenstva.

U zadnjem, kratkom poglavlju "Epilogue and Conclusion. 'Preserve My Yugoslavia': October 1934 – May 1935" Nielsen komentira stanje u Jugoslaviji u pola godine nakon atentata na kralja. Pritom detektira kratkotrajnu homogenizaciju jugoslavenskih snaga (osobito Jevtićeve vlade, četničkih i drugih režimskih udruženja) oko krilatice "čuvajte mi Jugoslaviju". Ipak, istodobno uočava produbljivanje međunacionalne nestrpljivosti, ali i prve naznake suradnje oporbenih snaga, koje su do tada bile zatomljivane od režima, ali i opterećene međusobnom neslogom iz ranijih razdoblja.

Sve u svemu, *Making Yugoslavs* zanimljiva je i hvalevrijedna studija o Šestosiječanjskoj diktaturi. Christian A. Nielsen u njoj govori o svim neodređenostima pojma i poimanja izgradnje jedinstvene jugoslavenske države i nacije, koje su bile nejasne samom režimskom vrhu, koji ih je želio nametnuti nacionalno već prilično diversificiranim Hrvatima, Slovencima, Srbima, ali i drugima. Nielsen ne napada samo nasilne načine nego i loše, pretežno srpske, temelje na kojima se željelo izgraditi novu naciju. Osim praznih režimskih floskula autor uočava da i metode kojima se težilo ostvariti tu transformaciju nisu bile jasne, pa su zbunjivale i državne službenike koji su trebali raditi na ostvarivanju jugoslavizma.

Prema tekstualnom se opsegu vidi da Nielsen stavlja naglasak na razdoblje 1929. – 1931., a nešto se manje bavi vremenom od 1932. do 1935., što je razumljivo jer je njegov primarni cilj iskazati kako je diktatorski režim organiziran i što radi, a u ovom drugom razdoblju nije bilo velikih promjena u odnosu na ranija. Prilozi koje nalazimo u radu dobro su organizirani i slikoviti, makar se može prigovoriti što autor uz jednu kartu te više grafova i tabela nije dodao druge slikovne priloge (npr. fotografije spominjanih aktera). Mora se priznati da je tekst monografije veoma precizan i pitak, a čitatelju duh vremena dodatno približava navođenje mnogih izraza i pojmova preuzetih iz izvora u hrvatskom ili srpskom jezičnom originalu uz objašnjenje na engleskom u zagradama. Ista su nastojanja autora vidljiva i u iznošenju niza manjih slučajeva kao primjera. Oni ne samo da potvrđuju autorove teze nego čitatelja doista vode k boljem razumijevanju toga doba.

U tekstu ima nekoliko nepreciznosti: na primjer, nisu samo banski vijećnici mogli glasati na izborima za Senat Kraljevine Jugoslavije nego i zastupnici izabrani u Narodnu skupštinu te načelnici gradskih i seoskih općina; premda u praksi veoma sličan, izborni red iz 1931. po kojem su održani izbori za narodne poslanike *de facto* nije istovjetan propisima Zakona o općinama iz 1933. po kojima su iste godine provedeni izbori za općinska vijeća; važno je razumjeti i da bi upravne vlasti, osim ako se nije radilo o manjim istupima, nakon što bi u suradnji s policijskima napravile izvide i sastavile izvještaje, slučajeve povrede kaznenoga i drugih sličnih zakona najvećim dijelom prepuštale redovnim sudskim organima – zato u izvještajima upravnih organa često ne nalazimo informacije kako je koji predmet sudski završio. Unatoč tim manjim nedostacima, autorove se zaključke teško može osporiti, tim više što je posvetio dosta vremena arhivskom istraživanju i u Zagrebu i Beogradu, Sarajevu i Ljubljani. O opsežnosti rada svjedoči i mnoštvo referenci koje se nalaze na kraju knjige zajedno s vrijednim popisom literature i korisnim indeksom.

STIPICA GRGIĆ